

Тасдиқ мекунам

Ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории

Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни,

доктори илмҳои таърих, дотсент

Ибодуллозода А.И.

соли 2026

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар – Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ба диссертатсияи Мансурӣ Ҷамшед Обидзода «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсuri калидии низоми сиёсӣ ва нақши онҳо дар рушди нумуъи давлат (таҷрибаи Тоҷикистон)» аз рӯи ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияи сиёсӣ

Мутобиқати мавзӯ ва диссертатсия ба муҳтавои шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Мансурӣ Ҷамшед Обидзода «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсuri калидии низоми сиёсӣ ва нақши онҳо дар рушди нумуъи давлат (таҷрибаи Тоҷикистон)», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои сиёсӣ пешниҳод шудааст, бо шиносномаи ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияи сиёсӣ, ки аз рӯи он ба шурои диссертатсионӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2024, таҳти №364/шд ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои Ҷимоя дода шудааст, мувофиқ мебошад.

Мубрамии мавзӯи таҳқиқ. Кори диссертатсионии Мансурӣ Ҷамшед Обидзода дар мавзӯи «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсuri калидии низоми сиёсӣ ва нақши онҳо дар рушди нумуъи давлат (таҷрибаи Тоҷикистон)» ба масъалаи муҳимми системаи сиёсии демократӣ, ҳизбҳои сиёсӣ бахшида мешавад. Мубрамии омӯзиши мавзӯи мазкур аз раванди ташаккул ва рушди ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсuri муҳим ва ҷудонопазири низоми сиёсии Тоҷикистони муосир сарчашма мегирад. Ҳизбҳои сиёсӣ дар сохтори низоми сиёсии ҷомеа ба ҳайси субъектҳои асосии ташаккул, татбиқ ва таҳкими сиёсати давлатӣ баромад намуда, дар муайянсозии самтҳои асосии рушди сиёсӣ нақши муассир мебозанд. Фаъолияти онҳо дар қараёни таҳаввулоти сиёсӣ пайваста тақмил ёфта, ҳизбҳои сиёсӣ бо истифода аз механизмҳо, шаклҳо ва усулҳои нави

мубориза барои расидан ба ҳадафҳои барномавии худ амал менамоянд. Дар ҳамин замина, ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун яке аз омилҳои асосии ташаккули низоми сиёсии демократӣ ҷойгоҳи хос ва таъсиргузorro ишғол менамоянд. Аз ин лиҳоз, зарурати омӯзиши ҳамаҷониба ва амиқи хусусиятҳои фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ имкон фароҳам меорад, ки масъалаи мазкур дар доираи таҳлили илмӣ, бо таъкид ба принципҳои назариявӣ ва амалии илми сиёсӣ, баррасӣ ва арзёбӣ гардад.

Мубрами таҳқиқи мавзӯи мазкур дар он ифода меёбад, ки ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон бори аввал ҳамчун объекти мустақили таҳлили илмӣ ба таври муназзам ва ҳамаҷониба мавриди омӯзиш қарор мегиранд. Норасоии таҳқиқоти комплексӣ вобаста ба ташаккул, фаъолият ва нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми сиёсии кишвар зарурати омӯзиши амиқи онҳоро дар шароити рушди давлати соҳибистиклол ва муносибатҳои демократӣ муайян менамояд. Таҳқиқоти мазкур ба муайянсозии қонуниятҳои рушди низоми сиёсӣ ва таҳияи тавсияҳои дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ мусоидат мекунад.

Дарачаи асосноккунии гузоришҳои илмӣ диссертатсия дар асоси таҳлили системавии фаъолияти ҳизбҳо ва нақши онҳо дар низоми сиёсии кишвар ба роҳ монда шудааст. Муайян намудани асосҳои назариявӣ ва методологӣ таҳқиқи ҳизбҳои сиёсӣ, низоми ҳизбӣ ва хусусиятҳои ташаккули онҳо дар низоми демократӣ дар диссертатсия ба таври маҷмӯӣ ва таъкид ба таҳлилҳои мавҷуда асосан ба ҷанбаҳои ҷузъӣ ё таърихӣ раवонагардида, баррасӣ мешавад. Аз ин ҷост, гузоришҳои илмӣ оид ба ҳизбҳо дар Тоҷикистон вазифаи ҷилавгирӣ аз камбудҳои таҳқиқоти қаблӣ, муайянсозии хусусиятҳои ташаккул ва фаъолияти амалӣ, ва пешниҳоди натиҷаҳои назариявӣ ва амалӣ барои рушди сиёсат ва низоми сиёсиро ба зимма доранд.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки бори нахуст масъалаҳои ташаккул, фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва нақши онҳо дар низоми сиёсии Тоҷикистон ба таври системавӣ ва ҳамаҷониба мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтааст. Муаллиф ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ таҳқиқи ҳизбҳо ва низоми ҳизбиро муайян намуда, ба мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ таваҷҷуҳ зоҳир кардааст.

Дар доираи таҳқиқот дар асоси таҳлилҳои назариявӣ ва амалӣ заминаҳои фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар шароити рушди низоми демократӣ ва таҷрибаи кишварҳои гуногун баррасӣ гардидааст. Диссертант заминаҳои асосии ташаккул ва амалигардонии ҳизбҳои

сиёсиро дар Тоҷикистон муайян намуда, ҷанбаҳои инкишофи сиёсати Ҳизбӣ ва нақши онҳоро дар устувории низоми сиёсӣ баррасӣ мекунад. Масъалаҳои таъшаққули Ҳизбҳои сиёсӣ, баррасии онҳо ҳамчун унсури ҷомеаи шаҳрвандӣ ва инчунин дурнамои рушди онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи навағони илмӣи кори диссертатсионӣ арзёбӣ мегаданд.

Аҳамияти илмӣи назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки масъалаҳои таъшаққул, фаъолияти Ҳизбҳои сиёсӣ ва нақши онҳо дар низоми сиёсии Тоҷикистон ба таври ҷамаҷониба мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Натиҷаҳои бадастомада метавонанд ҳамчун асос барои таҳқиқоти минбаъда дар соҳаи илмҳои сиёсӣ ва баррасии ҷанбаҳои амалӣ ва назариявии фаъолияти Ҳизбҳо истифода шаванд.

Таҳлил ва ҳулосагириҳои диссертатсия, ки ба омӯхтани равандҳо ва механизмҳои фаъолияти Ҳизбҳо нигаронида шудаанд, ба тақвияти сиёсати давлатӣ дар самти рушди низоми демократӣ, баланд бардоштани иштироки шаҳрвандон ва устувории Ҳизбҳои сиёсӣ аҳамияти муҳим доранд.

Муқаррароти асосӣ, ҳулосаҳо ва тавсияҳои амалии таҳқиқот метавонанд дар кори мақомоти ҳокимияти давлатӣ барои таҳия ва амалисозии консепсияҳо, стратегияҳои рушди Ҳизбҳои сиёсӣ ва барномаҳои мақсаднок истифода шаванд. Илова бар ин, натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар омӯзиши мавзӯҳои илмҳои сиёсӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва низоми бозомӯзии кормандони сатҳи гуногун мавриди истифода қарор гиранд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот пеш аз ҳама ба дақиқӣ ва бозътимодии маълумоти ҷамъовардашуда, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, ба таври дуруст интиҳоб кардан ва самаранок истифода гардидани усулҳои коркарди натиҷаҳо, инчунин ба ҳаҷм ва сатҳи нашрияҳои илмӣи марбут вобастагии зич дорад. Илова бар ин, риояи талаботи методологии таҳқиқоти илмӣ, асоснокии назариявии масъалаи мавриди омӯзиш ва истифодаи усулҳои муосири таҳқиқоти илмӣ дар раванди иҷрои кори диссертатсионӣ ба эътимоднокии натиҷаҳо мусоидат намудааст.

Ҳулосаҳо ва тавсияҳои пешниҳодгардида дар асоси таҳлили амиқи илмӣи натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ таҳия шуда, бо далелҳо асоснок гардидаанд ва метавонанд барои истифодаи минбаъда дар фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ ва амалӣ тавсия дода шаванд.

Саҳми шахсии докталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар омӯзиши хизбҳои сиёсӣ дар он ифода меёбад, ки ӯ масъалаҳои таҳқиқшавандаро ба таври системавӣ баррасӣ намуда, пешниҳодоти амалӣ ва пешбиниҳои илмиро ба таври мушаххас иброз намудааст. Муаллиф дар рафти таҳқиқи фаъолияти хизбҳо ва нақши онҳо дар низоми сиёсӣ аз асарҳои зиёди олимони ватанӣ ва хориҷӣ истифода карда, онҳоро ҳамчун манбаҳои гуногунсатҳ ба қор бурдааст. Диссертатсия мустақилона таҳия гардида, дорои навгониҳои муҳимми илмӣ мебошад.

Дар диссертатсия нуқтаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, ки онҳо дар шароити таҳаввулоти сиёсии Тоҷикистон сифатҳои навгониҳои илмиро соҳиб мебошанд. Натиҷаҳо ва ҷанбаҳои нави илмии пешниҳодшуда саҳми шахсии муаллифро дар таҳқиқи хизбҳои сиёсӣ нишон медиҳанд. Муаллиф мавзуро ба таври густурда ва амиқ таҳлил намуда, ҷанбаҳои таҳқиқталаб ва масъалаҳои мавҷударо дуруст муайян кардааст. Дониши назариявӣ ва таҷрибаи таҳқиқотӣ ба муҳаққиқ имкон додааст, ки роҳҳои ҳалли мушкилот ва такмил додани фаъолияти хизбҳои сиёсиро пешниҳод намояд.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқот дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Натиҷаҳо ва дастовардҳои таҳқиқот дар панҷ мақолаи илмии муаллиф ҷоп шудаанд, ки онҳо дар маҷаллаҳои илмии тақризшаванда, аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда, ба нашр расидаанд. Нашри ин мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ ба талаботи банди 35-и «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ гардида, бо тағйири иловаҳо аз 26 июни соли 2023, №295 такмил дода шудааст, мутобиқат дорад.

Арзёбии мавзӯи диссертатсия ва дараҷаи ба итмом расидани он. Диссертатсияи Мансурӣ Ҷамшед Обидзода дар мавзӯи «Хизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсури калидии низоми сиёсӣ ва нақши онҳо дар рушди нумуъи давлат (таҷрибаи Тоҷикистон)» дорои аҳаммияти назариявӣ ва амалии баланд мебошад. Муаллиф дар раванди таҳқиқ ба таҳлили муфассали адабиёт ва сарчашмаҳои гуногуни илмӣ, инчунин ба таҷрибаи воқеии ҷомеаи Тоҷикистон таъя кардааст. Диссертант тавонистааст заминаҳои ташаккул ва хусусиятҳои рушди хизбҳои сиёсии Тоҷикистонро ошкор сохта, масъалаҳои ҳамгирӣ ва муборизаҳои хизбӣ, ташкили фраксияҳои парламентӣ ва фаъолияти пурсамар ва ҳамаҷонибаи онҳоро таҳлил ва хулосагирӣ намояд. Бо ҳамин, рисола на танҳо сатҳи таҳқиқотии мавзуро мукамал мекунад, балки барои таҳияи тавсияҳо

ва сиёсати амалӣ дар муҳайё намудани фаъолияти баробари ҳизбҳо дар низоми ҳизбӣ, ташаккули муборизаҳои сиёсии кушод ва шаффоф дар байни ҳизбҳо дар раванди ташкили интиҳобот пойгоҳи илмиву назариявиро фароҳам меорад.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсияи Мансурӣ Ҷамшед Обидзода дар мавзуи «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсuri калидии низоми сиёсӣ ва нақши онҳо дар рушду нумуъи давлат (таҷрибаи Тоҷикистон)» дар ҳаҷми 210 саҳифаи матни чопӣ таълиф гардида, аз рӯйхати ихтисорот, муқаддима, се боб, ки ҳафт зербоб, хулоса ва рӯйхати сарчашмаҳои адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Мазмуни диссертатсия моҳиятан ба бобҳо ва зербобҳои диссертатсия мутобиқат мекунад ва кори ба анҷомрасида ба ҳисоб меравад.

Дар муқаддимаи диссертатсия аҳамияти мавзуи таҳқиқшаванда асоснок карда шуда, дараҷаи омӯзиши он арзёбӣ мегардад ва объект ва мавзуи таҳқиқот, ҳадафу вазифаҳои он, асосҳои назариявӣю методологӣ, навгониҳои илмӣ ва аҳамияти назариявӣю амалӣ муайян карда шуданд. Ба сифати объект баррасии ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсuri калидии низоми сиёсӣ ва нақши муҳими онҳо дар рушди давлат баромад мекунад. Мавзуи таҳқиқот ба ташаккули ҳизбҳо ва низоми бисёрҳизбӣ равона гардидааст, ки дар он тамоюл ва механизмҳои рушди ҳизбҳо дар низоми бисёрҳизбӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Диссертант асосҳои назариявӣ ва методологӣ таҳқиқотро дар таъя ба истифодаи таҳқиқоти олимони зиёд ва методҳои мухталифи таҳқиқотӣ ба роҳ монда, дар раванди таҳқиқи мавзӯи консепсияи илмҳои муосири ҷомеашиносӣ марбут ба масъалаҳои ҳизбҳо ва низоми ҳизбиро баррасӣ менамояд.

Диссертант боби якуми кори таҳқиқотиро «**Масъалаҳои назариявӣю методологӣ таҳқиқи ташаккул ва инкишофи ҳизбҳои сиёсӣ**» номгузорӣ намуда, таҳқиқи масъалаҳои ҳизбҳои сиёсӣ ва низоми ҳизбиро ба уҳда гирифтааст.

Дар зербоби якуми боби аввал – «**Асосҳои назариявӣю методологӣ таҳқиқи ҳизбҳои сиёсӣ ва низоми ҳизбӣ**» муаллиф дар асоси таҳлили назарияҳои гуногуни илмӣ, ки бо андешаҳои мутафаккирон ва муҳаққиқон муччаҳаз гардиданд, табиати сиёсиву иҷтимоии ҳизбҳои сиёсиро баррасӣ намуда, вобаста ба сатҳи рушд ва вазъияти таърихӣ хусусияти ташаккулёбии ҳизбҳоро ошкор намудааст. Хусусан дар зербоби мазкур андешаҳои асосгузорони назарияи ҳизбӣ, ба монанди М. Вебер, Ҷ. Сартори ва М. Дюверже мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Инчунин

андешаҳои олимони рус, ба монанди А.С. Автономов, Ю.С. Гамбаров, З.М. Зотова, В.Е. Чиркин, Ю.А. Юдин ва дигарон оид ба моҳият, ташаккул ва хусусиятҳои ҳизбҳои сиёсӣ таҳлил гардида, хулосаҳои муаллиф вобаста ба мавқеъгирии фикрҳои онҳо оварда шудааст.

Масъалаи таҳқиқи низоми ҳизбӣ дар зербоби мазкур ба андешаи муаллиф ҳамчун ҷузъи муҳимми системаи сиёсӣ ба шумор рафта, дар танзими манфиатҳои иҷтимоӣ, рушди демократия ва фаъол гардидани иштироки шаҳрвандон нақши муҳим мебозад. Таҳқиқи низоми ҳизбӣ дар диссертатсия аҳамияти назариявӣ ва методологӣ дорад, зеро раванди ташаккул, тағйирёбии хусусиятҳои ҳизбҳо вобаста ба таҳаввулоти ҷомеа, инчунин мақом ва вазифаҳои онҳо дар низоми давлатдорӣ имкониятҳои васеи таҳлилро фароҳам меорад. Дар таҳқиқоти илмӣ мафҳуми «низоми ҳизбӣ» дар иртибот бо мафҳумҳои сохтор, вазифа ва муборизаи ҳизбӣ баррасӣ гардиданд, ки онҳо моҳияти фаъолияти ҳизбҳои сиёсиро дар низоми сиёсӣ ифода мекунанд.

Дар зербоби дууми кори диссертатсионӣ – *«Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсурҳои асосии низоми сиёсӣ»* диссертант дар бораи дар низоми сиёсӣ ҷой доштани ҳизбҳои сиёсӣ, ки манфиатҳои табақавӣ ё синфӣ, коргарӣ, буржуазӣ, миллий, қабилавиро ифода мекунанд, изҳори андеша намудааст. Инчунин ҳизбҳои сиёсӣ аз рӯи мавқеъ ва нақш ба ҳизби бартаридошта (идоракунанда ё ҳоким ё ғайриҳукуматӣ) ё ночиз; чап, марказӣ, рост; мухолифат тақсим шуданашон нишон дода мешаванд. Ба андешаи диссертант дар ин ҳолат ҳизбҳои сиёсӣ вобаста ба мавқеи ҷойгиршавиашон имкони дуруст ва мувофиқро вобаста ба қабули қонунҳо дар парламент доранд. Дар зербоби мазкур оид ба хусусиятҳои муташаккил ва фаъоли сиёсӣ, ки дар кишварҳои аврупоӣ ҷой доранд ва оид ба мавҷудияти институтҳои анъанавӣ ва муносибати онҳо бо ҳизбҳо маълумоти муфасссал дода мешавад.

Боби дууми рисола ба мавзӯи *«Мақом ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми сиёсии ҷомеаи муосир»* бахшида шуда, аз ду бахши таркибӣ иборат аст. Дар ин қисмат масъалаҳои фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар марҳалаи кунунии рушди низоми сиёсӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, раванд ва вижагиҳои шаклгирии онҳо дар шароити демократӣ баррасӣ мегарданд. Муаллиф таваҷҷуҳи асосиро ба нақши ҳизбҳо ҳамчун омили таъсиргузор дар ташаккули муносибатҳои сиёсӣ равона менамояд.

Дар зербоби якуми боби дуум, ки ба таҳқиқи *«Мақом ва нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули низоми сиёсии демократӣ»* равона шудааст, ҳизбҳо ҳамчун унсурҳои муҳимми институти демократӣ таҳлил гардида,

аҳаммияти онҳо дар ташаккули низоми сиёсӣ таъкид мешаванд. Аз назари муаллиф демократия ҳамчун падидаи сиёсӣ имконияти ботаносуб ва мавзунро барои инкишофи ҳизбҳо муҳайё месозад. Танҳо дар ҷомеаи демократӣ ҳизбҳои сиёсӣ метавонанд ба сифати ниҳоди фаъол ва самараноки ҷомеаи шахрвандӣ баромад кунанд. Бо баробари ин дар низоми сиёсӣ ҳизбҳои сиёсӣ нақши миёнаравро байни ҷомеа ва ҳокимият иҷро мекунанд.

Дар зербоби мазкур шакли хело ҷолиби таҳқиқоти ро диссертант дар намуди гурӯҳбандии нақши ҳизбҳои сиёсӣ вобаста ба масъалаҳои ба инобатгирии манфиатҳои гурӯҳҳои иҷтимоӣ, қобилияти дар ҳамаи сатҳҳо ва сохторҳои низоми сиёсӣ тарбия намудан ва ташаккул додани элитаи сиёсӣ ва сарварони сиёсӣ, вазъи маънавияу ғоявии ҷомеа дар иртибот бо муайян намудани мавқеи идеологии ҳизбҳо дар низоми сиёсӣ, муборизаи сиёсӣ ва иштироки ҳизбҳо дар раванди интихобот, саҳми ҳизбҳои сиёсӣ дар устувории системаи сиёсӣ ва рушди давлат ва ташаккули нуфузи ҳизб ва фаъолияти лоиҳасозии он пешниҳод намудааст, ки сатҳи баланди таҳқиқоти илмиро ошкор мекунад.

Дар зербоби дуюми боби дуюм «*Низоми ҳизбӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар замони муосир*» диссертант раванди ташаккули низоми ҳизбӣ, махсусан низоми духизбӣ ва бисёрҳизбиро дар асоси андешаҳои муҳаққиқон Ч. Брайс, А. Лоуэлл муайян мекунад. Дар қори илмӣ мавҷуд будани ҳизбҳои гуногун дар системаи сиёсӣ ба таври мусбат арзёбӣ гардидааст ва ҳизбҳо ҳамчун падидаи иҷтимоиву сиёсии ҷомеа ва низоми давлатӣ муайян шуданд. Аз назари муаллифи диссертатсия системаи духизбӣ имкони таъсиси ҳукумати устуворро дар асоси дастгирии аксарияти парламент таъмин мекунад, зеро ҳизби ғолиб аксарияти мутлақи курсиҳои парламенти соҳиб мебошад. Чунин ҳукумат қодир аст, ки дар ҷомеа дигаргуниҳои амиқ ба амал орад. (с. 87). Дар инҷо мавҷуд будани оппозитсияи легалӣ, муколамаи байниҳизбӣ дар қабули қарори сиёсӣ, мавқеъгирии идеологӣ, фраксияҳои ҳизбӣ дар парламент мақоми ҳизбҳоро дар низоми сиёсӣ муайян мекунанд.

Диссертант низоми духизбиро дар мисоли ИМА баррасӣ намуда, таъкид мекунад, ки ҳизбҳои демократӣ ва ҷумҳуриявӣ ҳамчун омили асосии ташаккули плюрализми сиёсӣ пайдо шудаанд. Ин ҳизбҳо дорои сатҳи баланди плюрализм буда, сохтори муттамарказ ва интизоми қатъӣ надоранд. Яке аз роҳҳои асосии баёни иродаи онҳо ташкили коалитсияҳои гуногуни сиёсӣ мебошад ва ба андешаи муаллиф, эҳтимол

аст, ки ягон низоми ҳизбии аврупоӣ ба мисли низоми духизбии амрикоӣ фаъолият намекунад. (С. 52.)

Диссертант дар бораи низоми бисёрҳизбӣ ва яккаҳизбӣ маълумот дода, хусусиятҳои фаъолияти онҳоро дар низоми сиёсӣ муайян мекунад. Баргариши низоми бисёрҳизбӣ дар ташаккули плюрализми сиёсӣ ва мавқеъгирии сиёсӣ дар низоми сиёсӣ афзалият пайдо мекунад. Дар кори илмӣ муаллиф оид ба начандон маълум будани мавқеи ҳизбҳои оппозиционӣ, муносибати ҳизбҳо бо унсурҳои ҷомеаи шахрвандӣ, истифодаи бадномкунии сиёсӣ ва ифшокунӣ ба воситаи ахбори омма дар рафти интихобот ва ғайраро ҳамчун камбудии ҷузъӣ дар ташаккули низоми бисёрҳизбӣ медонад.

Боби сеюми диссертатсия «**Хусусиятҳои асосии ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ ва низоми бисёрҳизбӣ дар шароити Тоҷикистон**», ки аз ду зербоб иборат аст, ба таҳлили раванди ташаккули низоми ҳизбӣ, заминаҳои идеологӣ ва нақши ҳизбҳо дар қабули қарорҳои сиёсӣ бахшида мешавад.

Дар зербоби аввали он «**Хусусиятҳо ва самтҳои асосии инкишофи ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон**» муаллиф оид ба таъсиси ҳизби коммунистӣ дар ибтидои асри XX, муборизаҳои шадиди сиёсӣ барои ташкили низоми бисёрҳизбӣ дар солҳои аввали соҳибхотирӣ кишвар ва ташаккули низоми устувори бисёрҳизбӣ маълумот додааст.

Ба андешаи диссертант, дар ҷараёни ислохотпарварии Тоҷикистон пеш ва пас аз истиқлол заъифшавии ҳизби коммунист, ташаккули гуногунандешӣ ва бисёрҳизбӣ мушоҳида гардид. Маҳалгарой, набудани фарҳанги ҳамкорӣ байниҳизбӣ ва дарки мақоми оппозиция, инчунин зиддият ва муколамаи носозандаи ҳизбҳо боиси ба вучуд омадани бухрон ва нооромии сиёсии ҷомеа гардиданд (С. 105).

Дар зербоби мазкур низоми бисёрҳизбии Тоҷикистон ҳамчун натиҷаи муборизаи тӯлонӣ барои барпо кардани ҷомеаи демократӣ нишон дода мешавад. Ҳизбҳо ҳамчун ифодакунандаи плюрализми сиёсӣ дар ташаккули ҳукумат ва парламент иштирок намуда, бо созмонҳои ҷамъиятӣ ҳамкорӣ мекунанд. Бо вучуди мушкilot, раванди ташаккули онҳо аз ҳаракати ҷомеа ба сӯи рушди арзишҳои демократӣ шаҳодат медиҳад.

Дар зербоби дуюми боби сеюми диссертатсия «**Асосҳои идеологии ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон ва тамоюлҳои инкишофи онҳо**» муаллифи рисола бо таъкиди таҳлили муфассали манбаъҳои назариявӣ ва маводи амалии сиёсӣ кӯшиш намудааст, ки заминаҳои идеологӣ, ҷаҳонбинӣ ва заминаҳои барномавии ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистонро муайян ва баррасӣ

намојад. Дар ин замина, хусусиятҳои фарқкунандаи идеологияи ҳар як ҳизб, самтҳои афзалиятноки фаъолияти сиёсӣ, мавқеъ ва нақши онҳо дар низоми сиёсӣ, инчунин равандҳои тағйирёбӣ ва мутобиқшавии идеологияи ҳизбҳо ба шароити нави иҷтимоию сиёсӣ таҳлил карда мешаванд.

Ҳамзамон, муаллиф таъсири омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва таърихиро ба ташаккул ва инкишофи идеологияи ҳизбҳо нишон дода, равобити мутақобилаи байни манфиатҳои гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва мавқеъгириҳои идеологии ҳизбҳоро ошкор месозад. Дар зербоб ҳамчунин ба масъалаи нақши идеологияи ҳизбӣ дар таҳкими суботи сиёсӣ, рушди ҷомеаи шахрвандӣ ва густариши арзишҳои демократӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардида, тамоюлҳои асосии рушди минбаъдаи ҳизбҳои сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон ҷамъбаст карда мешаванд.

Бояд изҳор намуд, ки дар диссертатсияи Ҷ. Мансурӣ таснифоти хусусиятҳои идеологии ҳизбҳо дар низоми сиёсӣ аз лиҳози ҷимояи манфиатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангии шахрвандон, таҷассуми ҷимояи манфиатҳои миллӣ дар идеологияи ҳизбҳо, хусусияти динӣ, ифротгарой ва террористӣ доштани идеологияи ҳизбҳои сиёсӣ муайян карда шудааст.

Зербоби сеюми боби сеюми диссертатсия *«Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун ниҳоди ҷомеаи шахрвандӣ»* ба масъалаҳои ташаккули институти ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон ва унсuri муҳимми ҷомеаи шахрвандӣ будани он маълумот дода мешавад. Муаллифи диссертатсия дар зербоби мазкур фаъолияти ҳизбҳоро ҳамчун унсuri асосии низоми сиёсӣ, ки бо шахрвандон робита дошта, барои ҷимояи манфиатҳои онҳо фаъолият мекунад, баррасӣ менамояд. Дастгирии шахрвандон асосан дар пешбарии номзадҳо, таъсир ба ҳукумат ва иштироки машваратӣ амалӣ мешавад. Бо ин роҳ, ҳизбҳо пайвандии байни шахрвандон ва низоми давлатиро таъмин ва рушди ҷомеаи шахрвандиро тақвият мебахшанд.

Хулосаву натиҷаҳо ва тавсияҳои пешниҳоднамудаи диссертант аҳммияти муҳимми илмӣ назариявӣ ва амалиро соҳиббанд, зеро онҳо барои муайян кардани самтҳои ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ ва низоми ҳизбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва барои фаъолияти амалии онҳо нигаронида шудаанд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Муаллиф талаботи таҳия ва барасмиятдарории диссертатсия ва авторефератро мутобиқи муқаррароти «Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия

ва дигар маводи илмӣ», ки бо қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, № 493 тасдиқ гардидааст, пурра риоя намудааст.

Мутобиқати таҳассуси илмӣ довталаб ба дараҷаи илмӣ. Таҳассуси илмӣ довталаб ба ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияи сиёсӣ мувофиқат мекунад. Таҳқиқи диссертатсионӣ аз ин ҷиҳат қобили дастгирӣ мебошад, ки он ба масъалаи муҳимми сиёсӣ ва иҷтимоии ҷомеа ба масоили ташаккули низоми ҳизбӣ дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон бахшида шудааст, ки бевосита яке аз унсурҳои низоми сиёсии демократӣ ба ҳисоб меравад.

Бо вучуди ҳамаи ин муваффақиятҳои назаррас дар диссертатсия баъзе камбудҳои ҷой дорад, аз ҷумла:

1. Муаллиф дар бобҳои якум ва дууми диссертатсия асосан ба таҳлили масъалаҳои назариявӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, онҳоро бо мисолҳои амалӣ тақвият додааст. Аммо дар боби сеюми диссертатсия низ бартарияти таҳқиқи масъалаҳои назариявӣ ҳифз шудааст. Ба мақсад мувофиқ мебуд, агар дар ин боб масъалаҳо бештар аз дидгоҳи таҷрибаи амалии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор мегирифтанд.

2. Дар диссертатсия ба масъалаи ҳамкориҳои ҳизбҳои сиёсӣ диққати кофӣ дода нашудааст. Ҳамчунин, ҷанбаҳои вобаста ба мавҷудияти зиддиятҳои идеологӣ ва ташкилии ҳизбҳои сиёсӣ дар ҷараёни муборизаҳои сиёсӣ, бо назардошти имкониятҳои технологӣ ва молиявии онҳо, ба таври зарурӣ ошкор ва таҳлил нагардидаанд. Илова бар ин, таҳқиқи масъалаҳои маблағгузори пешазинтихоботии ҳизбҳо, фаъолияти мақомоти ахборотиву иттилоотии онҳо ва сохторҳои ташкилии ҳизбӣ метавонист арзиши илмӣ ва амалии диссертатсияро ба таври назаррас баланд бардорад.

3. Баррасии ташаккули низоми демократӣ ва мақоми ҳизбҳои сиёсӣ дар он дар мисоли Тоҷикистон дар диссертатсия таҳқиқ гардидааст, лекин масъалаҳои ноқомии ташаккули баъзе ҳизбҳо, сабабҳои ғайрифаъол будани онҳо дар ҳаёти сиёсӣ, мақоми барҷастаи набошти онҳо дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва қабули қарори сиёсӣ ва ғайра дар доираи таҳлили назариявии муаллиф ба назар намерасанд. Аз ин рӯ, ба диссертант зарур буд, ки бо баробари таҳқиқи муваффақиятҳои ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон, инчунин оид ба камбудҳои ташаккули низоми бисёрҳизбӣ изҳори андеша намояд.

4. Яке аз камбудҳои таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки масоили марбут ба фаъолияти ҳизбҳо дар баъзе ҷанбаҳо ба таври нисбатан

умумӣ баррасӣ гардида, таҳлили муқоисавӣ ва муфассали баъзе самтҳои алоҳидаи онҳо метавонист аз ҷониби диссертант боз ҳам густардатар анҷом дода шавад, ки ин арзиши кори илмиро боз ҳам дучанд месохт.

5. Бояд қайд намуд, ки дар матни диссертатсия танҳо дар ҳолатҳои хеле нодир баъзе ҳатогҳои ҷузъии имлоӣ ва техникӣ ба мушоҳида мерасанд, ки аслан онҳо ба мазмун ва арзиши илмӣ кор таъсири ҷиддӣ намерасонанд.

Дар маҷмӯъ, эродҳо ва мулоҳизаҳои зикршуда ҳосияти ҷузъӣ дошта, наметавонанд ба мазмуну мундариҷаи диссертатсия таъсири манфӣ расонанд ё арзиши илмӣ онро коста гардонанд. Рисола дар асоси маводҳои васеи таҳқиқотҳои илмӣ таҳия гардида, масъалаҳои мавриди омӯзиш ба таври муфассал, ҳамаҷониба ва бо таъкид ба таҳлили амиқи назариявӣ ва амалӣ баррасӣ шудаанд.

Автореферати диссертатсия, инчунин гузоришҳои илмӣ ва мақолаҳои ба ҷоп расонидаи диссертант мазмун ва натиҷаҳои асосии диссертатсияро пурра инъикос намуда, мувофиқати онҳоро бо муҳтавои кори таҳқиқӣ тасдиқ менамоянд.

Хулосаи умумӣ оид ба диссертатсия. Кори диссертатсионии Мансурӣ Ҷамшед Обидзода дар мавзӯи «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсӯри қалидии низоми сиёсӣ ва нақши онҳо дар рушду нумӯи давлат (таҷрибаи Тоҷикистон)» ҳамчун кори илмӣ мустақил ва дар сатҳи баланди илмӣ анҷом ёфта, барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмӣ сиёсӣ аз рӯи ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо, равандҳо, ва технологияи сиёсӣ мувофиқ аст. Диссертатсия бо талаботи бандҳои 31 ва 33-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 (бо тағйиру иловаҳо бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.06.2023, №295) тасдиқ гардидааст, қомилан мувофиқат мекунад ва муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмӣ сиёсӣ аз рӯи ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияи сиёсӣ мебошад.

Тақриз ба талаботи банди 76-79 ва 81-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-уми июни соли 2021, таҳти № 267 (бо тағйиру иловаҳо бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.06.2023, №295) тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Тақриз аз ҷониби Ахиева Саодат Умарбековна, и.в. дотсенти кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон

ба номи Садриддин Айни, номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯи ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияи сиёсӣ омода гардидааст.

Тақриз дар ҷаласаи кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни муҳокима ва тасдиқ карда шудааст (протоколи №8 аз 18 феввали соли 2026). Дар маҷлиси кафедра 12 нафар иштирок намуданд. Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор» – 12 нафар, «муқобил» – нест, «бетараф» – нест.

Раиси маҷлис:

и.в. мудири кафедраи сиёсатшиносии
Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни,
доктори фалсафа (PhD) аз рӯи
ихтисоси сиёсатшиносӣ

Амиров Т.Ш.

Эксперт:

И.в. дотсенти кафедра
номзади илмҳои сиёсӣ

Ахиева С.У.

Котиби илмӣ ҷаласа:

и.в. дотсенти кафедра
номзади илмҳои сиёсӣ

Ҳакимов Р.М.

Имзоҳои Т. Амиров, С. Ахиева ва Р. Ҳакимовро тасдиқ менамоям.
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон
ба номи Садриддин Айни

Кодирзода С.

Суроғаи муассисаи пешбар:
734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121
+992 (37) 224 13 83;
E-mail: info@tgpu.tj
Сомонаи расмӣ: www.tgpu.tj